

ZIMONYI ZOLTÁN

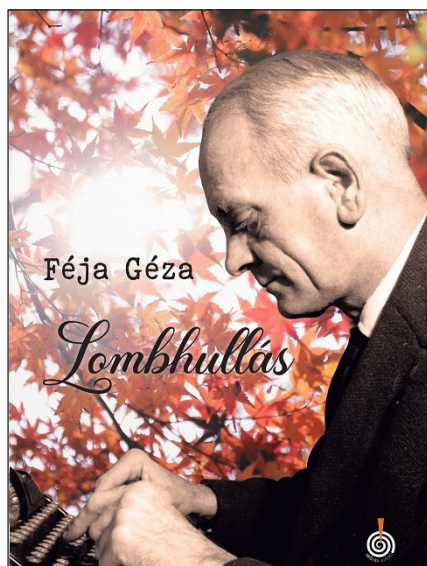
Féja Géza: Lombhullás

Az 1920-as évek végétől Féja Gézának másfél évtizeden át szinte naponta megjelent egy-egy újságcikke. Publicisztikája azonban hosszú ideig hozzáférhetetlen volt. 1945 után, a békéscsabai száműzetés éveiben, tilalom zárta. 1958-ban *A népi írókról* című párthatározat ugyan szabadulóllevelet állított ki számára, publikálhatott, de kiterjedt közírói munkásságát az irodalompolitika feledésre íteltette a kiadókkal.

A hagyatékát gondozó Féja Endre érdeme, hogy felszínre hozta e közírói munkásság két jelentős tömbjét. Az egyikben apja szociális érzékenységű újságírói munkásságának gyűjteményét állította össze (*Magyar haláltánc*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1984). A kötet világhossá tette, hogy Féja fő művének, a *Vihar-saroknak* talapzata az 1930-as évek publicisztikája.

A másik tömb az a szép kiállítású, tartalmas könyv, amely a 2021. évi (covid-zárlat miatt szeptemberre halasztott) Könyvhétre jelent meg, a *Lombhullás*. A több mint ötfélszáz oldalnyi kötetet a könyvpiacra 2018-ban bemutatkozó Időjel Kiadó hozta ki. A kötet a régi napilapokban, folyóiratokban lappangó, illetve a hagyatékban fennmaradt, kiadatlan irodalmi tárgyú cikkek, tanulmányok gyűjteménye. Száznál is több írást tartalmaz Féja Géza 1927 és 1977 közötti anyagából. Féja Endre előszava szerint: „Az irodalmi élet és az írói sors általános kérdései mellett a magyar irodalom múltjával, kezdeteivel, majd a 19. és a 20. század alkotóival és munkáikkal foglalkozik.” (10.)

Féja Endre az előszóban elismeri, hogy a könyv címe – amelyet a *Szabó Pál* című tanulmányból kölcsönözött (428.) – félrevezető. Azt sejteti, hogy: „itt csupán apámanak az élete végén alkotott írásaival találkozunk”, azaz a gyűjtemény Féja Géza Őszikéje. A borító is ezt a benyomást erősíti: az idősödő író az öreg Remingtonon gépel, a háttérben színes őszi levelek. Az avar fanyar illata. Melankolikus cím. Féja Endre előszava igyekszik a kötet tartalmához hajlítani: „Az irodalom is szerves része életünknek, a művek is hulló »lombok« a magyar irodalom fájáról. Nehéz, történelem sújtotta években, sűrű viharok között fejlődtek, majd hullottak le a földre, az avarba. [...] A lombhullás életünk, küzdelmeink, munkánk tűnő voltára emlékeztet.” (10.)

Féja Endre a műveket négy tematikus jellegű ciklusba rendezte. Az első, a *Magyar Hellász* klasszikusainkról szól (51 írás). Itt kapott helyet a könyvterjedelmű *Petőfi és legendái* című tanulmány. A *Vallomás a Nyugat-nemzedékről* tíznél több íróval foglalkozik (15 cikk), köztük az ifjúkorától Féjára legnagyobb hatást tett alkotókkal (Ady, Móricz, Juhász Gyula, Krúdy). A *Magyar író sorsa* ciklusában kortársairól, húsznál több alkotóról fest képet (54 mű). A ciklus címe, az ide sorolt írások magas száma önmagában is sejteti, hogy ez a tömb gyűjtőhelye lett a nehezen besorolható munkáknak is, amelyeknek egy része irodalompolitikai töltésű. Két cikk is foglalkozik az 1942-ben megtartott lillafüredi konferenciával. Végül a *Lombhullás* (15 írás) következik, amely Féja élete végén alkotott tanulmányait tartalmazza, itt ismét feltűnik néhány számára kedves arc (Ady és Hatvany például). A ciklus értelemszerűen nem képviseli (legfeljebb színesíti) az író Őszikéit, azok a *Lázadó alkonyat* (1970) és a *Törzsek, hajtások* (1978) kötetekben jelentek meg.

A bemutatón elhangzott, hogy a könyv keresztmetszete Féja Géza három kötetes irodalomtörténetének. *Korántsem. A publikálatlan* írásokból értelemszerűen nem állhatott össze irodalomtörténeti „breviárium”. Igaz viszont, hogy tükrözi Féja irodalomszemléletének jellegzetes hangsúlyait, pl. a régi magyarság ébresztését, legjobb művei kiadásának szorgalmazását, a folklór alapú irodalom eszményét, feledésbe merülő életművek (Justh Zsigmond, Tolnai Lajos, Gozdsu Elek, Papp Dániel, Török Gyula, Zilahy Károly, Kálmány Lajos stb.) élesztését. „A magyar múlt számos döntő fontosságú szellemi értéke ma már hozzáférhetetlen – írta 1940-ben. – Dávid Ferenc beszédei, Bornemisza Péter művei, a kéziratos dalköltészet remekei, Pázmány, a Régi Magyar költők Tára, a kuruc kor irodalmi emlékei, II. Rákóczi Ferenc emlékiratai, a magyar felvilágosultak öröksége, a 19. század memoárkincse, az erdélyi emlékiratok szinte elérhetetlenek. Nincsen népszerű Széchenyi- és Kossuth-kiadásunk. 1867 irodalmi ellenzékének, Tolnai Lajosnak, Justh Zsigmondnak, Zilahy Károlynak művei csak elvétve bukkannak fel a régiségboltokban. Nagyon komoly szükségét érezzük annak, hogy a magyar múlt nagy emlékeit széles tömegek számára kiadjuk, és széles rétegek rendelkezésére bocsássuk.” (302)

A kötet – a kisonográfia-léptékű, 100 oldal fölötti *Petőfi legendái* és 6–7 tanulmány kivételével – csupa rövid, 1–2 oldalnyi, egy-egy új könyv megjelenéséhez, irodalmi eseményekhez, évfordulókhoz kapcsolódó publicisztikus-belletrisztikus cikk. Furcsa paradoxon, hogy a múlt mindennapokhoz kötött *kéréséletű* műfaj a kötetben a mai olvasó számára mint *krétarajz* támad fel. Kiválóan alkalmas arra, hogy érdeklődésünket – az opera vagy színházi kalauzok módján – felkeltse klasszikusaink, például a *Magyar Hellász* ciklusban tárgyalt 51 szerző iránt. Művek felfedezésére, újra olvasására ösztönözzön. A többi ciklusból is hozhatunk példákat. Nadányi Zoltán *Boszorkányégetés* című kiváló balladáját, Laczkó Géza Rákóczi-regényét például kedvcsináló írások ajánlják figyelmünkbe.

Szép sorokat olvashatunk József Attiláról halála ötödik évfordulóján, 1942. december 6-án: „a lírai epigonizmus korszakában ő képviselte a legnagyobb teremtő merészséget, a legnyilvánvalóbb zsenialitást. [...] A tömegek társadalmi vágyai benne nemesedtek tiszta költészetté.” (377–378.) Veres Péterről: „A magyar népiséggel so-

kan kötöttek már szorosabb vagy lazább frigyet, de történelmi jelentőségét Veres Péter bontotta ki. [...] Dialektikus kalandozásai olykor erőszakoltak és naivak, de tagadói csak ezeket a pillanatnyi kisiklásokat látják, és homokba dugják a fejüket a lényeg elől, mely abban rejlik, hogy ő a magyar paraszt fajta legnagyobb szellemi vállalkozása.” (380.) A fiatal Darvas József *Egy parasztcsalád története* az irodalmi szociográfia műfajának „egyik legszebb példája.”

Kíváncsivá tesz bennünket „a keleti arcú magyar Gandhi”, Simándy Pál magyar és európai gyökerű vallásfilozófiai gondolataira: „Simándy a görögség végtelen derűjét és harmóniáját olvasztotta be a krisztusi etikába.” (333.) Látja, hogy „e kor új nacionalizmusaiban a faji géniuszt mozdult meg, hogy autonóm népi etikáját és kultúráját kifejtse. De egy magasabb rendeltetés beiktatása nélkül ezek a mozgalmak csak sajátos torzók lehetnek. A népeknek meg kell érteniük, hogy az autonóm életük csak egy mozzanata a közös nagy emberi rendeltetésnek.” (332.)

Németh László *Papucsbős* című színművéről írja 1939-ben: „E kor valóságos emberi, szellemi és erkölcsi erői vívják elkeseredetten szikrázó harcukat anélkül, hogy a színmű korszerű propagandává silányodnék. Vannak benne korszerű utalások is, de mindig a legmélyebb magyar és emberi igény jelentkezik bennük.” (335.)

Zsolt Béla *A párizsi vonat* című darabjáról „élénk újságharc fejlődött ki a szerző és Egyed Zoltán között. Egyed Zoltán félig nézte meg a darabot, és pergőtűzet indított ellene. Zsolt Béla erre a kritika színvonala és a kritikus hozzáértése szempontjából kezdett harcolni. E kérdésben Zsolt Béla mellé kell állnunk.” (357.)

Osvát Ernő „észrevette, hogy irodalmunkban sok a torzó, és felismerése elkísérte mindhalál. Ezért alapított egymás után folyóiratokat, míg végre a *Nyugatban* sikerült egy egész nemzedéknek otthont és műhelyt teremtenie. Ezért lett oly elszánt fölfedező, s pazarolt időt, erőt, ideget minden felbukkanó ígéretre, bármennyit csalódott. Ezért indított a húszas években irodalmi színpadot. [...] A torzósorstól féltette a tehetségeket. [...] Osvát tudta, hogy a tehetség önmagában nem mindig áll helyt, szüksége van az irodalmi mozgalom lendítő erejére, és a vezető folyóirat kohójának a hőségére.” (414.)

Szabó Dezső „megmutatta, hogy a keresztény hívőség s a nemzeti gondolat igen szépen megfér a radikális és szociális követelésekkel, a magasrendű faji eszme pedig az emberiséggel.” (324.)

Szép tanulmányt olvashatunk Oláh Gáborról, Sinka Istvánról, Szabó Pálról például.

Ma is érvényes, ahogy a Könyvhéttel kapcsolatban megfogalmaz három elvet: „1. Az élő magyar írók legjobbjait kell a könyvnapra kiadni – az alacsonyabb ár szolgálja a legjobbakat! [...] 2. A magyar tudat kútfőinek kiadása, tehát kötelességünk lerovása a múlttal szemben. [...] 3. Olyan külföldi írók fordítása, akik valóban a jövőt építik, és a nemzetek fölötti európai közösség szerves alkotóelemei.” (303–304.)

A kötet több írása is foglalkozik az író és politika viszonyával. A népi írói körökben az 1930-as végén vita alakult ki a mozgalom párttá alakulásáról. Féja az írói függetlenség, a mozgalom mellett állt ki. Helytelenítette azoknak az íróknak a törekvéseit, akik „mindig és mindenáron önálló politikai mozgalmakat akarnak szervezni”, mint ahogy elutasította azok álláspontját is, akiknek „szemet szúr, ha az író társadalmi kérdésekkel

foglalkozik”, akik „az irodalmat teljesen a szorosabb értelemben vett szépirodalom berkeibe szeretnék száműzni.” (300.)

„Az irodalom társadalmi hatása tehát semmiképpen sem ellenkezik a függetlenségével. Veszedelembé kerül az író, ha pártirányokhoz csatlakozik, mert [...] magával ragadja a párt leszűkített gondolatkörének dinamikája, és ezáltal az írói szemlélete szűkül, romlik, írói igénye pedig összetöpped.” (301.)

„Az írónak folytatnia kell a társadalom öntudatra való ébresztésének munkáját, de szellemi célokkal és szellemi eszközökkel. [...] társadalmi élményeit össze kell forrasztania a nemzeti és emberi lét kérdéseivel.” (301.)

Tudjuk, hogy véleménye ellenére – „az írónak nem szabad beleleegyednie a napi politika küzdelmeibe, hanem szellemi hivatást kell vállalnia.” (300.) – maga is közelharcokba bocsátkozott. „A társadalompolitikai küzdelem szűk körbe zárt. – ismeri el – Vallom, hogy én is sodródtam egykor az idővel.” (225., ill. 226.)

*

Féja Endre 2019-es halála előtt évekkal listát állított össze és ajánlott a könyvkiadók figyelmébe „Féja Géza elkészült, szerkesztett köteteiről.” Tizennégy tételt sorolt fel, többségük ma is kiadatlan. Ismereteim szerint a tizennégy kötet sorában a *Lombhullás* az utolsók között készült el, s Féja Endre egyfajta Noé bárkájának szánta, hogy oda mentse, amit a hagyatékból még kiadásra szánt. A rostája jól szűrt, minden írásnak helye van a mai nyilvánosságban, ám valószínűleg nem egyetlen kötetbe zsúfolva, talán szerencsésebb szerkezetben. A tartalmas könyv bizony túlsúlyos. Ötödfélszáz oldalnyi terjedelme hátrány mind a forgalmazás, mind a befogadás szempontjából – drága, zsebre nem vágható, olvasni a mai életritmus szerint villamoson, metrón nem lehet.

Az Időjel Kiadó műhelymunkája segíthetett volna karcsúsítani a kötetet. Amire Féja Endre például jó évtizeddel korábban még nem gondolhatott, 2020–21-ben a kiadó már megtehetette volna. A *Lombhullás* munkálatai idején a látótérbe kellett kerüljön Petőfi születésének 200. évfordulója. Kínálta magát a kötet közel negyedét kitevő *Petőfi és legendái* című „féjásan” mesélő kismonográfia leválasztása, évfordulóra időzített – kiadói-üzletpolitikai és az olvasottság szempontjából is kamatozóbb – kiadása. Ha túlzott elvárás az előre látó tervezést számon kérni, feltűnhetett volna, hogy a *Lombhullás* önálló könyvként zárja magába a *Petőfi és legendái* kismonográfiát és a hozzá kapcsolódó (Féja Géza kifejezésével) „bujdosó műveket”, azaz a békéscsabai évek (kötetben is olvasható) írásait (*A nagyfalusai Arany*, *A nagyszalontai Arany*, *Ady igaza*, *Vallomás*). E tömb leválasztása és későbbre halasztott kiadása talán célszerűbb lett volna. Ha mégsem, e „bujdosó művek” önálló ciklusa tisztább szerkezetet adott volna a kötetnek.

Féja Géának négy olyan életszakasza van, amelyben irodalomszemlélete, alkotáslektani hangoltsága módosul, a négy életszakasz valamilyen szempontból jól megkülönböztethető. Ifjúkora „lelke mélyén őrzött és igaz világa” a húszas évek esztétizáló időszaka. Ezt váltja a Bajcsy-Zsilinszky Endre és az *Előőrs*, majd a népi írói mozgalom szolgálatában kialakított szerep, a „féjizmus” 1931–32 és 1944 között. A békéscsabai száműzetésben (1945–1956/57) a magyar és világirodalom klasszikusairól készített tanulmányokat. Korábban az élet sűrűjében járt, most „szigetel”. A nyegedik

(1958–1978) az úgynevezett „jóvátételek” korszaka, a „féjizmus” irodalomszemléleti elnagyoltságait, szerepvezérelt évei egyoldalúságait korrigálja tanulmányokban, illetve visszaemlékezéseiben.

A pálya hangváltásait is követhette volna a kötet szerkezete, kirajzolva 50 év alkotói korszakának évgyűrűit, időrendbe sorolva az írásokat. Talán segített volna árnyaltabban láttatni az író pályaképét. Kialakíthatók lettek volna kisebb tematikai egységek (egy-egy alkotóról szóló írások). Fentebb utaltam arra, hogy a „bujdosó művek” például önálló kötetbe, minimum önálló ciklusba kívánkoztak volna.

Sajnos a megvalósult szerkezet úgy hat, mint *lombehullás után az avar*. A közös ágról levált leveleket a szél szeszélye ide-oda sodorta. A Nyugat-nemzedék íróiról több ciklusban is olvashatunk. Gondolati összefüggés nélkül követi egymást pl. egy Gyóni Géza-cikk (1943), Szabó Pál *Békalencse* című regényéről (1932), Darvas József *Egy parasztszalád történetéről* (1939) írt ismertetés, a Szabó Dezső gyerekkorát idéző cikk (1944), az író hatvanadik születésnapjára írt köszöntőjével (1939), amit József Attila (1930) és Simándy Pál *Az elsikkadt hegyibeszéd* (1933) méltatása követ.

Ideális megoldást persze a terjedelmes anyag számára aligha lehet találni. Komolyabban felroható és nem hagyható szó nélkül viszont az első tanulmány, a *Magyar Hellász* közlésmódja és cikluscímmé emelése. Csonkán, az eredeti üzenetet, programalkotó jellegét elfedve jelent meg. A teljes szöveg nem „előszava, bevezetője” a klasszikusokat idéző ciklusnak. A *Magyar Hellász* meghatározó írása Féja Géza pályakezdetének. Teljes és csorbítatlan szövegközlése az író pályaképének a megértéséhez járult volna hozzá.

Féja eredendően a modern költészet vájt fülű értője, Hölderlin, Novalis, Rilke híve. Részt vett a George-követő Ajtay Miklós oldalán A *Párisi Magyar Akadémia* nemzedékszervezési kísérletében. *Magyar Hellász* című tanulmánya szerint az új nemzedéknek meg kell haladnia a régi magyarok *dühét*, a *politikai drámákat* és *fátumokat*, mind felsőbb körökbe, a *magyar Hellász* szintjére jutva. (In: A Párisi Magyar Akadémia könyvtára, 1. Szerk. Ajtay Miklós, Paris 1927. 38–43.) A csokonais ízek ihlették Félát, amikor első Tamási-szövegében 1929-ben az irodalom feladatát szóképekbe foglalja: „széppé ültetni Isten fekete telkét, Magyarországot. Egyetlen célja »összekötni a magasat a mélyel.«” Ez az ars poetica az alakuló „féjizmus” előtti hang.

A *Magyar Hellász* megcsonkított szövegéből éppen a fent már részben idézett, az írás lényegét hordozó mondatok maradtak ki. Gondolatmenete: Az új generáció tagjait a „sziget-sors” teszi testvérré, de a „sziget-sorsú” régi magyarok *dühét* meghaladva magasabbra, a *magyar Hellász* szintjére kell jutniuk. Önmagára is vonatkoztatva írta: „Ajtay generációja nyilván nem lehet portyázgatások, politikai drámák, kormányozható fátumok népe. A generációk mind s mind felsőbb körökbe jutnak Isten szépülő, épülő architektúrájában. Mi a meditáció mezejébe értünk, ám varietas ez a meditáció, religio, dráma, idill, statikus líra továbbépülése az egyénben.” A jövő nem lehet „sem a nyugati koncentráció”, „sem a keleti búbajos álom”. Az Adyban kiteljesült kurucság még az ótestamentumi népé, mely e stációt most készül elhagyni az örök Hellász magyar újratereztésébe jutva át. Ifjú pályatársai műveiben a magyarság meditációra érettségét fedezte fel.

Népi íróként azonban – társaival együtt – társadalompolitikai irányba tért. Így született meg az 1930-as évek elején új szerepe, a „féjizmus”, ez a kereső, kutató, terveket kovácsoló, félig irodalmi, félig társadalom- és gazdaságpolitikai irány, amelynek alapja a szociális érzékenység és a nemzeti felelősségérzet.

Vallomás című, 1955-ös írása számvetés erről a váltásról, arról, hogyan és miért toló-
dott a társadalompolitika vonalára három politikai eszme – földreform, önkormány-
zat, föderáció – vezérletével. Ifjúkorában ezeréves államiságunk romjain két belső erő
állította talpra: keresztény misztikus hite és tragédiákban edzett köznemesi öröksége,
„hitvalló és mártír” génjei. A húszas évek végén vészszíp hasít belé: a magyar parasztság
sorsa. Közéharccokba bocsátkozik. „Az én korom – magyar viszonylatban – a nemzeti
lélek vészes megzavarodásának a kora.” – írja. (226.) „A társadalompolitikai harcban
maga a szellem is elaljasodott, a társadalompolitikai küzdelem szűk körbe zárt. Val-
lom, hogy én is sodródtam egykor az idővel.” Ám nyomatékkal hozzát teszi: „Sohasem
tagadom meg életemnek ezt a korszakát.” Megvetően írja az 1950-es évekről: „Az
irodalom ma a politika cselédje. Árulás történt.” (227.) Reménye, hogy a „bujdosó
művei” egyszer napvilágra jutnak.

Féja Géza közírói munkásságának a teljességéhez a *Magyar haláltánc* és a *Lombhul-
lás* mellől hiányzik irodalom- és kultúrpolitikai programalkotó írásainak a gyűjtemé-
nye. Érzékeny és sok tekintetben vitatható, ám rendkívül jelentős kortörténeti adalék.

*

Féja Endre egyszer elpanaszolta, hogy édesapja békéscsabai „tanítványára”, Darabos Pálra akarta testálni irodalmi hagyatéka gondozását. A *Levelek fiamnak*, kiadásra váró gépirat tanúsága szerint az apát bensőséges viszony fűzte egyetlen gyermekéhez, de a hagyatéka gondozását tekintve nem bízott eléggé benne. Az a hozzávetőlegesen 30 kötet, amely az író halála után jelent meg Féja Endre szerkesztésében, elő- vagy utószavával, alaposan rácsáfolt erre: *nemcsak fiúi alázattal, hanem a hozzáértő irodalmár szakszerűségével gondozta, publikálta a hagyatékat. A Lombhullás – a fenti észrevételek ellenére – megerősíti, igazolja ezt az állítást.*

FÉJA GÉZA: *Lombhullás*. Szerk., előszó:
Féja Endre. Budapest, 2021, Időjel Kiadó,
470 p.